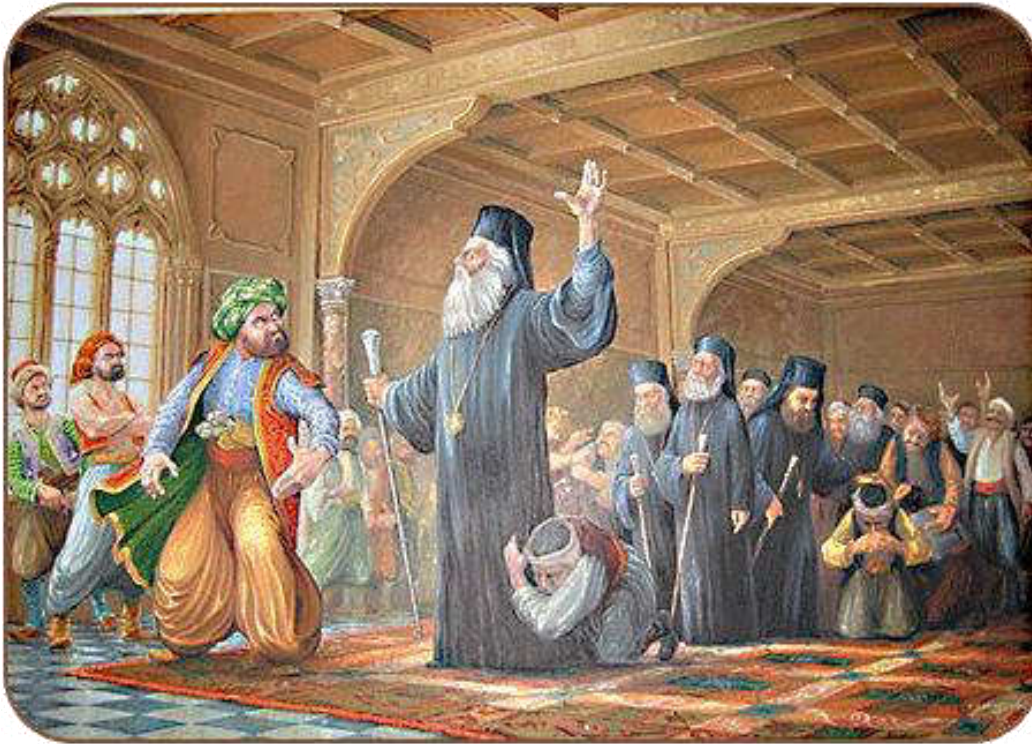

Οι Αρχιερείς στον Αγώνα του 1821

ΟΙ ΑΡΧΙΕΡΕΙΣ ΣΤΟΝ ΑΓΩΝΑ ΤΟΥ 1821

Είναι γνωστόν αλήθεια ότι οι μύδροι των επικριτών δε στρέφονται γενικά κατά του κλήρου αλλά κυρίως κατά των αρχιερέων η γενικά κατά του ανωτέρου κλήρου. Σε πολλές μάλιστα περιπτώσεις γίνεται αντιδιαστολή ότι ενώ ο κατώτερος κλήρος (εννοώντας τους ιερείς) συμμετέσχε και συνέπραξε σύξυλος στον αγώνα, ο ανώτερος κλήρος και μάλιστα οι αρχιερείς ήταν εκείνοι που αντέδρασαν και αντιτάχθηκαν σ' αυτόν.

Για να υποστηρίξουν δε τις απόψεις και ισχυρισμούς τους οι επικριτές επικαλούνται πραγματικά περιστατικά και λόγους των ίδιων των ιεραρχών, που μαρτυρούν ότι μεμονωμένα ο α' ή β' ιεράρχης, ή μερικοί τουλάχιστον από αυτούς, έδειχναν να δυσπιστούν και να αμφιβάλλουν για τη δυνατότητα επιτυχίας ενός τέτοιου εγχειρήματος, όπως ο γενικός ξεσηκωμός του γένους, ενώ για άλλους ότι έφθαναν να αντιδρούν και να φαίνονται ότι τάσσονται στο πλευρό των Τούρκων. Αναφέρονται ακόμα και ορισμένες αδυναμίες ή και πάθη των ιεραρχών, που τα προβάλλουν ως βδελυρά και αποτρόπαια, ξεχνώντας ότι και οι αρχιερείς είχαν σώμα και ήταν άνθρωποι σαν όλους τους άλλους συγχρόνους τους ή και σαν και εμάς σήμερα με τις μικροεπιθυμίες, φιλοδοξίες, όνειρα, εγωισμούς κ.λπ. και επομένως θα πρέπει να τους βλέπουμε όσο κι' αν ήταν οι κατά τόπους

κεφαλές της Εκκλησίας και εις τύπον Θεού ως ανθρώπους και όχι ως αγγέλους.

Ξεπερνώντας λοιπόν τις ενδεχόμενες και αναγνωριζόμενες ανθρώπινες αδυναμίες, που τους καταμαρτυρούν, θα πρέπει να αναζητήσουμε να δούμε εάν τελικά κατόρθωσαν να αρθούν στο ύψος των τότε περιστάσεων και να προσφέρουν θετικό έργο στην υπόθεση του 1821.

Επιχειρώντας μάλιστα να διερευνήσουμε τα μύχια των ανθρώπων εκείνων και να τους ηθογραφήσουμε καλό είναι να μη μένουμε στα λόγια ή τις ενέργειες κάποιας οποιασδήποτε στιγμής τους αλλά να αναζητούμε τις οριακές στιγμές της πολιτείας τους, και μάλιστα του τέλους τους, γιατί, όπως έγραφε και ο Θουκυδίδης, προς το τελευταίον εκβάν έκαστον των πριν υπαρξάντων κρίνεται, και ανάλογα να τους μακαρίσουμε ή να τους κατακρίνουμε, κατά το απόφθεγμα του Σόλωνος μηδένα προ του τέλους μακάριζε (αλλά και κατάκρινε).

Πόσο κοντά λοιπόν στην αλήθεια είναι ο ισχυρισμός των επικριτών ότι αντέδρασαν οι αρχιερείς στο 1821; Ήταν στα αλήθεια εναντίον της αποτινάξεως του τουρκικού ζυγού ή όχι; Αλλά και εάν δεν αντέδρασαν ποια η συμμετοχή τους στο έπος του 1821; Ποια η θετική και αδιαμφισβήτητη συνεισφορά τους στην παλιγγενεσία των Ελλήνων;

Το ερώτημα αυτό θα επιχειρηθεί να διερευνηθεί και να απαντηθεί. Πιο συγκεκριμένα θα αναζητηθούν στοιχεία και μαρτυρίες για το πόσοι και ποιοι από τους αρχιερείς συμμετέσχον, αυτόβουλοι και απρόσκλητοι, ενεργά και δραστήρια στον αγώνα. Πόσοι και ποιοι πήραν στο ένα χέρι το Σταυρό και στο άλλο το γιαταγάνι. Πόσοι εγκατέλειψαν τις πατερίτσες για τα καρυοφύλλια, τους θρόνους για τα μετερίζια και τα ταμπούρια, την επισκοπή για την ελευθερία.

Ποιοι πάλι δοκιμάσθηκαν σαν αληθινοί ποιμένες χάρη του λαού στα ανήλια, υγρά, θεοσκότεινα, δυσώδη και φοβερά μπουντρούμια των τουρκικών φυλακών όπου επί μέρες και μήνες ή χρόνια καθημερινά δοκίμαζαν τα πάνδεινα βασανιστήρια και φρικτές στερήσεις.

Τέλος ποιοι έδωσαν και την τελευταία τους πνοή, ώστε το όραμα τόσων γενεών να θεμελιωθεί και στοιχειωθεί επάνω στα λιπόσαρκα, αιμάσσοντα και ασπαίροντα κορμιά σκέλεθρά τους, ώστε από τα κατ' εξοχήν ιερά τους κόκκαλα να εξανθίσει ο κάλλιστος σπόρος και καρπός της ελευθερίας.

Έτσι π.χ. ο Σκαρίμπας, αν και ισχυρίζεται ότι όλοι οι ιεράρχες χλεύασαν και αντέδρασαν στο 21, τελικά φθάνει να παραδεχθεί ότι, έστω, μόνον οι αρχιερείς Σαλώνων Ησαΐας, Μεθώνης Γρηγόριος και Ρωγών

Ιωσήφ υπήρξαν εκείνοι, που με τη θέληση τους συμμετέσχον στον αγώνα και έδωσαν και τη ζωή τους σ' αυτόν[1].

Άλλοι όμως ερευνητές δέχονται ότι ο αριθμός των αρχιερέων που συμμετέσχον με τον α' ή β' τρόπο στους αγώνες του 1821 και πρόσφεραν και τη ζωή τους ή βασανίσθηκαν και δοκιμάσθηκαν από τους δυνάστες σ' αυτόν τον ιερό πόλεμο είναι πολλαπλάσιοι.

Αλλά και αυτοί που υπεραμύνονται της προσφοράς των αρχιερέων δυστυχώς δεν αναφέρουν επώνυμα και συγκεκριμένα παρά μόνο ελάχιστα ονόματα αρχιερέων, συνήθως τα ίδια και τα ίδια, που επαναλαμβάνονται από όλους τους μελετητές και συγγραφείς, ως απόδειξη της συμπράξεως των αρχιερέων στην παλιγγενεσία[2].

Έτσι συνήθως αναφέρονται τα ονόματα του Πατριάρχου Γρηγορίου και των αρχιερέων Αδριανουπόλεως Δωροθέου, Εφέσου Διονυσίου, Δέρκων Γρηγορίου, Αγκιάλου Ευγενίου, Π. Πατρών Γερμανού, Χριστιανουπόλεως Γερμανού, Δημητσάνης Φιλόθεου, Σαλώνων Ησαΐα, Ρωγών Ιωσήφ, Μεθώνης Γρηγορίου, Κορώνης Γρηγορίου, Κύπρου Κυπριανού, Κρήτης Γερασίμου, Έλους Ανθίμου, Ταλαντίου Νεοφύτου, και, κατά περίπτωση, μερικών άλλων, ωσάν μόνον αυτοί να ήταν οι αρχιερείς που πήραν μέρος στους αγώνες του Έθνους.

Αλλ' όπως είναι ευνόητο, εάν πραγματικά μόνον οι παραπάνω αρχιερείς ήταν εκείνοι που πήραν μέρος στον αγώνα, όσο κι αν, συγκρινόμενοι με τους 2-3 του Σκαρίμπα, θεωρούνται πολλαπλάσιοι, εν τούτοις αν ήθελαν συγκριθεί με τους 190 ή έστω 200 αρχιερείς που υπήρχαν σ' ολόκληρη την Οθωμανική αυτοκρατορία[3] θα πρέπει να ομολογηθεί ότι αποτελούν περιορισμένη μειοψηφία, και φαίνεται να δικαιώνονται σε αρκετά υψηλό βαθμό οι επικριτές των.

Φαίνεται όμως ότι ο αριθμός των αρχιερέων που έλαβε μέρος στην Επανάσταση και θυσιάσθηκε σ' αυτήν πρέπει να είναι μεγαλύτερος, γιατί διαφορετικά δε θα μπορούσε η επί των εκκλησιαστικών επιτροπή του Όθωνα να γράφει το 1833, οπότεν δηλ. ακόμα ήταν νωπές οι μνήμες, ότι Εν διαστήματι της επαναστάσεως, πολλαί των επαρχιών της Ελλάδος εστερήθησαν τους Αρχιερείς τους, θυσιασθέντας τους περισσοτέρους εις τους υπέρ της πατρίδος αγώνας [4]. Όπως δε συνάγεται και από άλλα σημεία της ίδιας εκθέσεως από τους 49 αρχιερείς, που ποιμάνιν επί Τουρκοκρατίας τας ήδη συγκροτούσας το Βασίλειον της Ελλάδος επαρχίας μόνον 22 αρχιερείς επέζησαν εις τας άχρι τούδε πολιτικός μεταβολάς αυτού του τόπου [5], πράγμα βέβαια που σημαίνει ότι οι άλλοι 27,

που πραγματικά ήταν και οι περισσότεροι, θυσιάσθηκαν κατά τη διάρκεια του ιερού αγώνα.

Για το λόγο αυτό θα επιχειρηθεί μια ενδελεχέστερη διερεύνηση του όλου θέματος για τη στάση και συμπεριφορά αν όχι του συνόλου των αρχιερέων (γιατί, δυστυχώς, δεν υπάρχουν στοιχεία για όλους) οπωσδήποτε όμως της συντριπτικής πλειονότητας αυτών. Να διαπιστωθεί επί τέλους εάν οι αρχιερείς έλαβαν θετική ή αρνητική στάση στην επανάσταση, κατά πόσο δηλ. την χλεύασαν ή την καταπολέμησαν, όπως διατείνονται οι επικριτές τους, ή την υπερασπίσθηκαν και την υπηρέτησαν με λόγια, έργα, όπλα, μαρτύρια ή και τη ζωή τους.

Για το λόγο αυτό και προκειμένου να είναι πιο συστηματική και μεθοδική η διερεύνηση της στάσεως και προσφοράς των αρχιερέων στο 21 θα επιχειρηθεί η παρουσίαση αυτών ταξινομημένη κατά την εξής σειρά:

α. Αγωνιστές ιεράρχες 1) της Πελοποννήσου, Στερεάς Ελλάδος και των νησιών του Αιγαίου Πελάγους και 2) των υπολοίπων περιοχών του Ελληνισμού, οι οποίοι εγκατέλειψαν τις επαρχίες και θέσεις τους, για να συμπράξουν και αυτοί στους αγώνες του Έθνους.

β. Αρχιερείς που φυλακίσθηκαν, βασανίσθηκαν, εξορίσθηκαν και γενικά κακοπάθησαν ή αναγκάσθηκαν να εγκαταλείψουν τις επαρχίες τους επειδή θεωρήθηκαν ότι συνεργούσαν στην παλιγγενεσία του Γένους και

γ. Αρχιερείς που θυσιάσθηκαν, ως ολοκαυτώματα, στο βωμό της ελευθερίας του Γένους.

Α' ΑΡΧΙΕΡΕΙΣ ΑΓΩΝΙΣΤΕΣ

Όπως τονίσθηκε και προηγουμένως οι Έλληνες Ορθόδοξοι κληρικοί και μάλιστα οι κατά τόπους αρχιερείς στη συντριπτική τους πλειονότητα δέχθηκαν με νεανική αδημονία το μεσσιανικό μήνυμα της απολυτρώσεως του δούλου γένους, που, ως άγγελοι της σωτηρίας του Έθνους, ευαγγελίζονταν οι Φιλικοί και με Συμεωνική εγκαρτέρηση και ελπίδα προσδοκούσαν την ευλογημένη ώρα. Βέβαια ως υπεύθυνοι ταγοί του γένους έπρεπε να είναι μέχρι παρεξηγήσεως αυτοσυγκρατημένοι και προσεκτικοί, φρόνιμοι και επιφυλακτικοί, προσποιητοί κόλακες με ευλύγιστη μέση και απλόχερη γενναιοδωρία προς τους κρατούντας, προς δε ελεγκτικοί και επιτιμητικοί προς τυχόν θερμόαιμους και ανυπόμονους πατριώτες και ταυτόχρονα ειδήμονες, δραστήριοι και άγρυπνοι φιλογενείς.

Όταν όμως ήχησαν οι σάλπιγγες της ελευθερίας και σήμαναν της ανάρστασης οι καμπάνες, οι αρχιερείς εγκατέλειψαν τα προσχήματα και τα κατά συνθήκη μειδιάματα ή προσκυνήματα προς τους αλλόθρησκους και αλλογενείς δυνάστες του γένους και έδειξαν τον πραγματικό τους εαυτό οπουδήποτε και αν υπηρετούσαν. Τά σκουλήκια μεταμορφώθηκαν σε σταυραετούς.

Ως ένας άνθρωπος συνεγέρθηκαν χωρίς αμφιταλαντεύσεις και αμφιγνωμίες και όχι απλώς συντάχθηκαν αλλά προτάχθηκαν των αγωνιζομένων Ελλήνων. Έτσι μαρτυρούνται να συμμετέχουν από την πρώτη στιγμή του ένοπλου πλέον αγώνα ενεργά και δραστήρια σχεδόν όλοι τους. Άλλοτε μέσα στις εκκλησιές με το λόγο, το κήρυγμα, τις ευχές, τις παροτρύνσεις ή τις απειλές για να ενθαρρύνουν και ξεσηκώσουν τους δειλούς και αμφιταλαντευόμενους και άλλοτε στα στρατόπεδα και τα πεδία των μαχών με τις συνταλαιπωρίες, τις πείνες, τις αγρυπνίες, τις συγκατακλείσεις στα ταμπούρια και την κοινή τύχη στις πολεμικές συρράξεις. Κοντά σ' αυτά αναδείχθηκαν οι ένθερμοι και ειλικρινείς προασπιστές του λαού στις εθνοσυνελεύσεις ή οι κατ' έσοχη άξιοι αντιπρόσωποι του έθνους στις διάφορες Ευρωπαϊκές συσκέψεις ή κυβερνήσεις.

Πιο συγκεκριμένα αναφέρονται να έλαβαν ενεργό μέρος στον αγώνα:

α. Από τους αρχιερείς της Πελοποννήσου οι:

- 1) Παλ. Πατρών Γερμανός
- 2) Ρέοντος και Πραστού Διονύσιος
- 3) Δαμαλών Ιωνάς
- 4) Έλους Άνθιμος
- 5) Κερνίτσης Προκόπιος
- 6) Κορίνθου Κύριλλος
- 7) Ανδρούσης Ιωσήφ
- 8) Τριπολιτζάς Δανιήλ
- 9) Βρεσθένης Θεοδώρητος
- 10) Λακεδαιμονίας Χρύσανθος
- 11) πρ. Τριπολιτζάς Διονύσιος
- 12) Μαΐνης Νεόφυτος
- 13) Μαΐνης Ιωσήφ
- 14) Μαλτζίνης Ιωακείμ
- 15) Χαριουπόλεως Βησσαρίων
- 16) Ζαρνάτας Γαβριήλ
- 17) Ανδρουβίτσας Θεόκλητος

- 18) Πλάτζης Ιερεμίας
- 19) Καρυουπόλεως Κύριλλος
- 20) Μηλέας Ιωσήφ

β. Από τους αρχιερείς της Στερεάς Ελλάδος οι:

- 21) Αθηνών Διονύσιος
- 22) Ταλαντίου Νεόφυτος
- 23) Λιτζάς και Αγράφων Δοσίθεος
- 24) Θηβών Παΐσιος
- 25) Λοιδωρικού Ιωαννίκιος
- 26) Μενδενίστης Γρηγόριος
- 27) Μενδενίτσης Διονύσιος

γ. Από τους αρχιερείς των Νήσων Αιγαίου Πελάγους οι:

- 28) Καρύστου Νεόφυτος
- 29) Παροναξίας Ιερόθεος
- 30) Σάμου Κύριλλος
- 31) Χίου Δανιήλ
- 32) Σκιάθου και Σκοπέλου Ευγένιος
- 33) Σκύρου Γρηγόριος
- 34) Αιγίνης, Πόρου και Ύδρας Γεράσιμος
- 35) Άνδρου Διονύσιος
- 36) Τζιας και Θερμίων Νικόδημος.

Για όλους του παραπάνω αρχιερείς όμως ο δύσπιστος επικριτής θα μπορούσε να αντιτείνει ότι όλοι αυτοί, ή, έστω οι περισσότεροι από αυτούς, ξεσηκώθηκαν στην επανάσταση κάτω από το ζορπαλίκι των ελληνικών γιαταγανιών. Αν είναι δυνατόν! Αλλά και εάν υποτεθεί ότι αυτή είναι η αλήθεια, τι θα μπορούσε να ισχυρισθεί για ένα άλλο νέφος αρχιερέων, που επειδή στις επαρχίες τους δεν είχε εκδηλωθεί ή δε μπόρεσε να ευδοκιμήσει η επανάσταση, δε δίστασαν να εγκαταλείψουν τους θρόνους και τις τιμές για να σπεύσουν αυτόκλητοι, όπου υπήρχαν επαναστατικές εστίες και μάλιστα προς την αγωνιζομένη νότια Ελλάδα για να συμμετάσχουν στον αγώνα προς αποτίναξη του Οθωμανικού ζυγού; Έτσι βλέπουμε να σπεύδουν προς τις επαναστατημένες περιοχές αρχιερείς από διάφορα μέρη και με τον α' ή β' τρόπο να συμπράττουν και αυτοί για τον κοινό σκοπό. Πιο συγκεκριμένα:

α. Από τη Θεσσαλία σπεύδουν οι:

- 37) Πρ. Λαρίσης Κύριλλος
- 38) Δημητριάδος Αθανάσιος

- 39) Δημητριάδος Παρθένιος
- 40) Σταγών Αμβρόσιος
- 41) Φαναριοφαρσάλων Γεράσιμος

β. Από την Ήπειρο οι:

- 42) πρ. Άρτης και Ναυπάκτου Πορφύριος
- 43) πρ. Παραμυθιάς Προκόπιος
- 44) πρ. Παραμυθιάς Αμβρόσιος
- 45) Περιστεράς Λεόντιος
- 46) πρ. Ρωγών Μακάριος

γ. Από την Μακεδονία οι:

- 47) Αρδαμερίου Ιγνάτιος
- 48) Ειρηνουπόλεως και Βατοπεδίου Γρηγόριος
- 49) Σιατίστης Ιωαννίκιος

δ. Από τη Θράκη οι:

- 50) Μετρών Μελέτιος
- 51) Σηλυβρίας Μακάριος
- 52) Παμφίλου Κύριλλος
- 53) Θεοδωρουπόλεως Άνθιμος

ε. Από τη Μικρά Ασία οι:

- 54) Μοσχονησίων Βαρθολομαίος
- 55) Ηλιουπόλεως Άνθιμος
- 56) πρ. Αγκύρας Αγαθάγγελος
- 57) Μυρρίνης Σωφρόνιος
- 58) Ελαίας Παΐσιος
- 59) Κομάνων Αγαθάγγελος

Τέλος για να κλείσει όλο αυτό το νέφος των γνωστών αγωνιστών ιεραρχών, θα πρέπει να συγκαταριθμηθούν ακόμα και οι:

- 60) Πατριάρχης Αλεξανδρείας Θεόφιλος και
- 61) Μολδοβλαχίας Βενιαμίν.

Για τους παραπάνω αρχιερείς που εγκατέλειψαν τις επαρχίες και τις τιμές για να λάβουν μέρος, όπου τους είχε ανάγκη η πατρίδα, δεν είναι εύκολο στον οποιονδήποτε επικριτή να ισχυρισθεί ότι το έκαναν κάτω από τη βία των επαναστημένων Ελλήνων.

Αντίθετα, θέλω να πιστεύω πώς όλοι συμφωνούν ότι, οι αρχιερείς αυτοί[6] εγκατέλειψαν τις θέσεις τους και το «γάμο» για τα «πουρνάρια», γιατί ένοιωθαν μέσα τους πύρωμα ψυχής για ελευθερία, σεβασμό, αξιοπρέπεια, τιμή και πάνω απ' όλα ΠΑΤΡΙΔΑ και ΘΡΗΣΚΕΙΑ.

Κοντά όμως σ' όλους αυτούς τους αγωνιστές ιεράρχες θα πρέπει αναντίλεκτα να προστεθούν και οι:

- 62) Μεθώνης Γρηγόριος
- 63) Σαλώνων Ησαΐας
- 64) Ρωγών Ιωσήφ
- 65) Ιερισσού και Αγίου Όρους Ιγνάτιος
- 66) Πλαταμώνος Γεράσιμος
- 67) Μαρώνειας Κωνστάντιος και
- 68) Σωζοπόλεως Παΐσιος,

οι οποίοι, όπως θα αναφερθεί και πιο κάτω, πέρα από την αγωνιστική τους προσφορά, θυσιάσθηκαν στον υπέρ όλων αγώνα και για τούτο γι' αυτούς γίνεται λόγος και σε άλλη συνάφεια.

Τέλος θα πρέπει ακόμα να συγκαταριθμηθούν στους αγωνιστές ιεράρχες και οι:

- 69) Αδριανουπόλεως Γεράσιμος
- 70) Βιζύης Ιωάσαφ
- 71) Αγαθουπόλεως Ιωσήφ
- 72) Βάρνας Φιλόθεος και
- 73) Ευδοκιάδος Γρηγόριος

οι οποίοι, πέρα από την αγωνιστική τους παρουσία, δοκιμάσθηκαν, βασανίσθηκαν ή αναγκάσθηκαν να εγκαταλείψουν τις επαρχίες τους όπως θα γίνει αναλυτικότερα λόγος πιο κάτω για τον καθένα από αυτούς

Αθροιστικά λοιπόν ένα σύνολο 73 επωνύμων αρχιερέων μαρτυρούνται να έλαβαν ενεργό μέρος στις διάφορες φάσεις του απελευθερωτικού αγώνα των Ελλήνων από όλα τα διαμερίσματα της Ελλάδος.

Και να ληφθεί υπόψη ότι οι περισσότεροι από αυτούς μπήκαν στη τιτανομαχία παρά την κάποια προχωρημένη ηλικία, που οπωσδήποτε έφερναν στους ώμους τους και τις συμπαρομαρτούσες προς αυτά καχεκτικότητες και ασθένειες, που αναμφίβολα καθιστούσαν αν όχι προβληματική πάντως δυσχερή τη διακίνηση και καθόλου δραστηριότητά τους, μέσα στις μύριες κακουχίες και δοκιμασίες, που συνεπαγόταν η απόφαση για την ανάσταση του Γένους ή όπως λέγει ένας δόκιμος μελετητής «εν ιδρώτι πολλώ και πόνοις και κακουχίαις, στερήσεσί τε και συμφοραίς....εν λιμώ, λοιμώ και δίψη, εν αυχμώ και κρυμώ» [7].

Παρ' όλα αυτά όμως οι αγωνιστές ιεράρχες περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη κατηγορία ή «τάξη» αγωνιστών αποδείχθηκαν «αεί παίδες» στο φρόνημα και τη ψυχή.

B. ΑΡΧΙΕΡΕΙΣ ΜΑΡΤΥΡΕΣ

Ο αριθμός όμως των αρχιερέων, που συνέδραμαν, συνέπραξαν και συναγωνίσθηκαν μαζί με όλους τους άλλους Έλληνες στο έπος της παλιγγενεσίας του 1821 δεν εξαντλείται μόνο με τον παραπάνω κατάλογο, των αγωνιστών ιεραρχών.

Υπάρχει και μια δεύτερη κατηγορία αρχιερέων, οι οποίοι έδωσαν το παρόν τους, τη μαρτυρία και τη συνεισφορά τους στον αγώνα με πιο επώδυνο γι' αυτούς τρόπο.

Πρόκειται για το νέφος εκείνο των αρχιερέων, που με ποικίλους, ασύλληπτους από ανθρώπινο νου και απεριγράπτους από ανθρώπινα χείλη ή χέρια, τρόπους, δοκιμάσθηκαν, ταπεινώθηκαν, διαπομπεύθηκαν και εξευτελίσθηκαν από τους κρατούντες με φυλακίσεις, φοβερά βασανιστήρια, εξορίες, εκθρονίσεις, περιορισμούς, χλευασμούς και ταπεινώσεις για τον απλό και μόνο λόγο ότι ήταν Έλληνες Ορθόδοξοι χριστιανοί αρχιερείς. Μιλιέτ μπασήδες (=εθνάρχες) των ρωμιών και κύριοι υπόλογοι απέναντι στο σουλτάνο και τους επάρχους του για ό,τι ήθελε συμβεί στην επαρχία τους ή ακόμα και για απλή υπόνοια συνεργείας ή ανοχής, αν μη συμμετοχής, στον αγώνα των απίστων.

Έτσι ουσιαστικά οι κατά τόπους αρχιερείς των Ελλήνων ήταν στην κυριολεξία οι κυριώτεροι και πλέον υπεύθυνοι όμηροι στα χέρια του σουλτάνου, που μ' αυτό τον τρόπο προσπαθούσε να κρατά υποχείριους και καταδυναστευόμενους τους Έλληνες κάθε περιοχής.

Αλλά παρά τα φρικτά βασανιστήρια που κατά καιρούς δοκίμαζαν οι αρχιερείς στις διάφορες τουρκικές ειρκτές, «φούρνους», «λουτρά» και «μπουτρούμια», «υστερούμενοι, θλιβόμενοι, κακοχούμενοι» και υφιστάμενοι τα πάνδεινα, αυτοί δε λύγισαν. Προτιμούσαν όλες τις ταπεινώσεις, εξαθλιώσεις, εξορίες και στερήσεις και υπέμειναν, όσο άντεχαν, πιο αγόγγυστα τα ποικίλα βασανιστήρια των δημίων τους, παρά να προδώσουν το Έθνος και τους οραματισμούς του.

Αν και δεν είναι γνωστά όλα όσα υπέμειναν οι αρχιερείς από τους δυνάστες τους στα δύσκολα εκείνα χρόνια της νεώτερης Ελληνικής τιτανομαχίας και για τους περισσότερους από αυτούς ελάχιστες μόνο πληροφορίες ή απλώς νύξεις και ενδείξεις έχουμε, ενώ για τη συντριπτική πλειονότητα αυτών δε γνωρίζουμε απολύτως τίποτα, θα καταβληθεί προσπάθεια να εκδιπλωθεί και η πτυχή αυτή της προσφοράς των αρχιερέων στο 1821. Και τούτο, διότι κι αν ακόμα αυτοί δεν έφθασαν να γευθούν την τελευταία σταγόνα της ολοκληρωτικής δοκιμασίας και θυσίας τους, το θάνατο, εν τούτοις, με τα καθημερινά βασανιστήρια και

εκροές των αιμάτων τους, ήταν σα να έδιναν τη ζωή τους κάθε μέρα, επιβεβαιώνοντας το Γραφικό: «ένεκά σου θανατούμεθα όλη την ημέραν» (Ρωμ.8,36)

Έτσι η σιωπηλή και σεμνή αυτή στρατιά των βασανισμένων και μαρτυρικών αρχιερέων, κι αν δεν έλαβε από τους ανθρώπους το φωτοστέφανο του εθνομάρτυρα και νεομάρτυρα, αναμφίβολα και αναμφισβήτητα αποτελεί την εκλεκτή μερίδα των ιδανικών εκείνων ποιμένων, που αυταπαρνούμενοι θέσεις, αίγλη, ανέσεις, τιμές, «πολυχρόνια», «φήμες», χειροφιλήματα αλλά και ελευθερία κινήσεως, σωματική ακεραιότητα κ.λπ μέχρι και τη ζωή τους, έθεσαν τον εαυτό τους υπέρ του λαού του Θεού, που τους εμπιστεύθηκε το γένος και η Εκκλησία, και αναδείχθηκαν πραγματικοί μάρτυρες, που με όλες τις δοκιμασίες και τα βασανιστήριά τους φανέρωσαν, μαρτύρησαν και διακήρυξαν μπροστά στους αλλόπιστους τι σημαίνει Ορθόδοξος επίσκοπος.

Η στάση τους λοιπόν μπροστά στις δοκιμασίες αναδεικνύεται από τις ουσιαστικότερες εκδουλεύσεις των αρχιερέων προς το Έθνος μια και η δική τους δοκιμασία αποδείχθηκε ακατάβλητος κυματοθραύστης όπου εκτονώνονταν το μένος, η αντεκδικητικότητα και ο θρησκευτικός φανατισμός των Μουσουλμάνων Τούρκων αφ' ετέρου δε σωτήριο κρηπίδωμα για τους αγωνιζόμενους Έλληνες, γιατί αντλούσαν δύναμη και κουράγιο να υπομένουν και αυτοί τους δικούς τους κατατρεγμούς και δοκιμασίες.

Αναδιφώντας λοιπόν τις πηγές της ιστορίας εκείνων των χρόνων, τις γνωστές και άγνωστες μαρτυρίες, ενθυμήσεις, απομνημονεύματα, επιστολές, κώδικες και λοιπά κείμενα με έκπληξη ανακαλύπτουμε ένα αρκετά μεγάλο αριθμό αρχιερέων να έχει δεχθεί ποικίλες δοκιμασίες, φυλακίσεις και βασανιστήρια. Το πιο ίσως αξιοθαύμαστο είναι ότι όλοι αυτοί, σεμνοί από τη φύση ή τη θέση τους, βάσταζαν, με υπερηφάνεια μεν αλλά χωρίς κομπορημοσύνες, τα στίγματα των βασάνων ως εύσημα της συνεισφοράς των στην κοινή υπόθεση της ελευθερίας του γένους.

Ποιος όμως ο ακριβής αριθμός των δοκιμασθέντων αρχιερέων παραμένει άγνωστος. Από το λίγα στοιχεία που μπόρεσαν να συλλεγούν προκύπτει ο παρακάτω κατάλογος, που δε νομίζω να είναι ευκαταφρόνητος:

α. Οι Πατριάρχες

- 1) Ευγένιος
- 2) Άνθιμος
- 3) Χρύσανθος
- 4) Αγαθάγγελος

β. Οι Αρχιερείς

- 5) Χαλκηδόνος Άνθιμος
- 6) Νικομήδειας Πανάρετος
- 7) Δέρκων Ιερεμίας
- 8) Θεσσαλονίκης Ματθαίος
- 9) Μυτιλήνης Καλλίνικος
- 10) Σμύρνης Παΐσιος
- 11) Εφέσου Μακάριος
- 12) Δέρκων Νικηφόρος
- 13) Προύσης Νικόδημος
- 14) Σβορνικίου Γαβριήλ
- 15) Αδριανουπόλεως Γεράσιμος
- 16) Ηρακλείας Ιγνάτιος
- 17) Τορνόβου Ιλαρίων
- 18) Ρασκοπρεσρένης Ζαχαρίας
- 19) Βιζύης Ιωάσαφ
- 20) Φιλιππουπόλεως Σαμουήλ
- 21) Χαλκηδόνος Αγαθάγγελος
- 22) Αγαθουπόλεως Ιωσήφ
- 23) Βάρνας Φιλόθεος
- 24) Ρόδου Αγάπιος
- 25) Ιωαννίνων Γαβριήλ
- 26) Άρτης Άνθιμος
- 27) Ευδοκιάδος Γρηγόριος
- 28) πρ. Ελασσώνος Σαμουήλ
- 29) Ρέοντος και Πραστού Διονύσιος
- 30) Βρεσθένης Θεοδώρητος
- 31) Ευρίπου Γρηγόριος
- 32) Σερρών Χρύσανθος
- 33) Τριπολιτζάς Δανιήλ
- 34) Ανδρούσης Ιωσήφ
- 35) Κορίνθου Κύριλλος
- 36) Βιδύνης Γερμανός
- 37) Λαρίσης Μελέτιος
- 38) Αρκαδίας (Κρήτης) Νεόφυτος
- 39) Διδυμοτείχου Καλλίνικος
- 40) Μυριοφύτου Σεραφείμ
- 41) Νύσσης Ιωσήφ

42) πρ. Μήλου Διονύσιος

Γ' ΑΡΧΙΕΡΕΙΣ ΘΥΜΑΤΑ

Τρίτη μερίδα, ασφαλώς η εκλεκτότερη και ηρωικότερη, των αρχιερέων που συνέπραξαν και συνέπαθαν μαζί μ' όλους τους άλλους Έλληνες για τον κοινό σκοπό, την αποτίναξη του Τουρκικού ζυγού και την απόλαυση της θρησκευτικής και εθνικής ελευθερίας, είναι αναμφίβολα όλες εκείνες οι σεπτές και άγιες μορφές των ανωτάτων κληρικών, οι οποίες, ως εθελόθυτα εξιλαστήρια θύματα, πορεύθηκαν το δρόμο του μαρτυρίου και της θυσίας.

Όλοι αυτοί αδιαμφισβήτητα αποτελούν τον κατ' εξοχή σεβάσμιο χορό, που πήρε επάνω του, περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη εκλεκτή μερίδα των Ελλήνων, την οργή, το μίσος, το πάθος, τη θρησκευτική υστερία και φανατισμό του μουσουλμανικού όχλου και της εξουσίας. Ταυτόχρονα όμως όλοι αυτοί με την αυτοθυσία και το αίμα τους θεμελίωσαν ασάλευτα και στερέωσαν αταλάντευτα το οικοδόμημα της ελευθερίας των Ελλήνων, σφυρηλάτησαν, χαλύβδωσαν και γαλβάνισαν τη θέληση κάθε ελληνικής ψυχής, ώστε να πληρωθεί με ιδανικά και οραματισμούς για ιερή εκδίκηση και την επίτευξη του επιδιωκόμενου με κάθε τρόπο, και να αναζητεί πλέον «ή τη νίκη ή τη θανά», όπως θα τραγουδήσει ο εθνικός μας ποιητής, χωρίς πισωγυρίσματα.

Παράλληλα η θυσία όλων αυτών γέννησε και γιγάντωσε την απαίτηση και των άλλων Ορθοδόξων λαών, και μάλιστα των Ρώσων, για θρησκευτική ικανοποίηση και αντάξια τιμωρία των υβριστών της θρησκείας του Χριστού, αλλά και συνετέλεσε όσο τίποτε άλλο στη μεταστροφή των εχθρικών αισθημάτων των Ευρωπαίων, στον αγώνα των Ελλήνων, σε κατανόηση, συμπάθεια, συνδρομή και τέλος συμπαράσταση και συμπαράταξη.

Δυστυχώς όμως παρά την τόσο υψηλή και ουσιαστική συμβολή της θυσίας των αρχιερέων για τη θεμελίωση και επίτευξη της ελευθερίας των νεοελλήνων, ο χορός αυτός στην πλειονότητα του είναι αφανής και άγνωστος. Και το ακόμα πιο ειρωνικό είναι ότι αυτή η άγνοια υπάρχει και σ' αυτή την επίσημη Εκκλησία, ώστε και αυτή να σιωπά ή να αναμασά και να προβάλλει μόνο 5-10 ονόματα αρχιερέων, που θυσιάσθηκαν για την ελευθερία, ωσάν μόνον αυτοί να ήσαν. Οι πολέμιοι δε και αρνητές της προσφοράς των αρχιερέων, τους περιορίζουν σε 2-3 με συνέπεια να εκμηδενίζεται και να καταντά ανύπαρκτη η αιματηρή συνεισφορά των Ιεραρ-

χών στον αγώνα και να διατείνονται ότι οι αρχιερείς χλεύασαν, αφόρισαν και πολέμησαν τον αγώνα του 1821.

Και όμως η πραγματικότητα είναι πολύ διαφορετική. Οι αρχιερείς που έπεσαν θύματα της οργής και του φανατισμού των Τούρκων αποτελούν επιβλητικό χορό δεκάδων ιεραρχών. Αν και δεν μπορούμε να έχουμε υπόψη μας το σύνολο των ιεραρχών που θυσιάσθηκαν για την ελευθερία, από τα στοιχεία που κατέστη δυνατόν να συλλεγούν προκύπτει ο εξής εντυπωσιακός κατάλογος των αρχιερέων που αναδείχθηκαν εθελόθυτα εξιλαστήρια θύματα:

α. Οι Πατριάρχες

- 1) Γρηγόριος Ε'
- 2) Κύριλλος ΣΤ'

β. Οι Αρχιερείς

- 3) Εφέσου Διονύσιος
- 4) Αγχιάλου Ευγένιος
- 5) Νικομηδείας Αθανάσιος
- 6) Τορνόβου Ιωαννίκιος
- 7) Αδριανουπόλεως Δωρόθεος
- 8) Θεσσαλονίκης Ιωσήφ
- 9) Δέρκων Γρηγόριος
- 10) ωζοπόλεως Παΐσιος
- 11) Μαρωνείας Κωνστάντιος
- 12) Γάνου και Χώρας Γεράσιμος
- 13) Μυριοφύτου και Περιστάσεως Νεόφυτος
- 14) Σαμμακοβίου Ιγνάτιος
- 15) Μονεμβασίας Χρύσανθος
- 16) Χριστιανουπόλεως Γερμανός
- 17) Άργους και Ναυπλίου Γρηγόριος
- 18) Ωλένης Φιλάρετος
- 19) Δημητσάνης Φιλόθεος
- 20) Κορώνης Γρηγόριος
- 21) Μεθώνης Γρηγόριος
- 22) Σαλώνων Ησαΐας
- 23) Ρωγών Ιωσήφ
- 24) Λαρίσης Πολύκαρπος
- 25) Λαρίσης Κύριλλος
- 26) Γηρομερίου Αγαθάγγελος
- 27) Κίτρους Μελέτιος

- 28) Ιερισσού και Αγ. Όρους Ιγνάτιος
- 29) Πλαταμώνος Γεράσιμος
- 30) Χίου Πλάτων
- 31) Κύπρου Κυπριανός
- 32) Πάφου Χρύσανθος
- 33) Κιτίου Μελέτιος
- 34) Κυρηνείας Λαυρέντιος
- 35) Κρήτης Γεράσιμος
- 36) Κνωσού Νεόφυτος
- 37) Χερσονήσου Ιωακείμ
- 38) Ρεθύμνης Γεράσιμος
- 39) Κυδωνίας Καλλίνικος
- 40) Λάμπης Ιερόθεος
- 41) Πέτρας Ιωακείμ
- 42) Σητείας Ζαχαρίας
- 43) Κισάμου Μελχισεδέκ
- 44) Διουπόλεως Καλλίνικος
- 45) Νύσσης Μελέτιος

Για την ιστορική αλήθεια θα πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι οι αναφερόμενοι από άλλους[8] ως εθνομάρτυρες αρχιερείς Άρτας, Ιωαννίνων και Γρεβενών, δε μαρτυρούνται να θυσιάσθηκαν και γι' αυτό δε τους συμπεριλαμβάνω στην παραπάνω λίστα των θυμάτων αρχιερέων.

Απολογιστικό συμπέρασμα

Μετά τα παραπάνω νομίζω ότι είναι καιρός πλέον να επιχειρήσουμε να κάνουμε έναν απολογιστικό συγκριτικό πίνακα για να δούμε με αριθμούς και ποσοστά τη συμμετοχή των αρχιερέων στον εθνικό μας αγώνα.

Έτσι με βάση την αψεγάδιαστη και ανελέητη γυμνή αλήθεια των αριθμών θα μπορούμε πλέον να μιλούμε για μικρή ή μεγάλη συμμετοχή αυτών στην παλιγγενεσία και να παύσουν επί τέλους οι μεγαλοστομίες για αόριστες «εκατόμβες» θυμάτων αλλά και οι γκρίνιες και μεμψιμοιρίες των επικριτών ότι μόνο 2-3 ήταν οι αρχιερείς που έλαβαν μέρος στον αγώνα.

Από τους 200 λοιπόν αρχιερείς, που, όπως είδαμε πιο μπροστά, υπήρχαν σ' ολόκληρη την Οθωμανική αυτοκρατορία, μαρτυρούνται να :

α. Έλαβαν ενεργό μέρος, στον αγώνα επώνυμα και αδιαμφισβήτητα, 73 ιεράρχες, δηλ. ποσοστό 36,5%.

β. Είναι γνωστοί ότι δοκιμάσθηκαν, φυλακίσθηκαν, βασανίσθηκαν κ.λπ. 42 αρχιερείς, δηλ. ποσοστό 21,0% και

γ. Μαρτυρείται ότι θυσιάσθηκαν για την ελευθερία, είτε από βασανιστήρια και θανατώσεις των Τούρκων είτε στις πολεμικές συρράξεις, 45 αρχιερείς, δηλ. ποσοστό 22,5%

Συγκεντρωτικά λοιπόν έχουμε:

α. Ποσοστό αγωνιστών ιεραρχών 36,5%

β. Ποσοστό μαρτύρων ιεραρχών 21,0%

αγ. Ποσοστό θυμάτων ιεραρχών 22,5%

Γενικό ποσοστό 80,0%

Αν όμως ληφθεί υπόψη ότι οι πλείστοι αρχιερείς της Μ. Ασίας, της Συρίας, της Σερβίας ή Βουλγαρίας λόγω αδιαφορίας ή αδυναμίας των χριστιανών των περιοχών αυτών, δεν έλαβαν μέρος στους αγώνες, τότε το ποσοστό των αρχιερέων της Ελληνικής χερσονήσου, δηλ. από τη Θράκη, τη Μακεδονία και τα δυτ. παράλια της Μ. Ασίας και κάτω είναι ασφαλώς πολύ υψηλότερο, που φθάνει οπωσδήποτε γύρω στα 90% του συνολικού αριθμού των αρχιερέων. Σε τελική ανάλυση λοιπόν δε θα πρέπει να αναζητούμε ποιοι αρχιερείς και πώς έλαβαν μέρος στον αγώνα αλλά ποιοι είναι αυτοί οι ελάχιστοι αρχιερείς, δηλ. το υπόλοιπο 10% που δεν έλαβαν μέρος στην εθνεγερσία του 1821 και γιατί.

Πέτρου Α. Γεωργαντζή Διδάκτορος Θεολογίας.

ΟΙ ΑΡΧΙΕΡΕΙΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΙΚΟΣΙΕΝΑ

(αντίδραση ή προσφορά;)

ΞΑΝΘΗ 1985

---

[1] Γ. Σκαρίμπα, 6.π. τ. Α' σ. 78 και τ. Β' σ. 127

[2] Ενδεικτικά βλέπε στους : Σπ. Τρικούπη, Ιστορία της Ελλην. Επανάστασεως, ό.π. τ. Α' σ. 88,91,195 εξ.- Φωτάκου, Βίοι Πελοποννησίων ανδρών, ό.π. σ. 150-154, 157-161. -Κ. Οικονόμου, Τα σωζόμενα εκκλησιαστικά συγγράμματα, ό.π. τ.Β'σ. 15εξ.-Χρυσ. Παπαδοπούλου, Η Εκκλησία Κωνσταντινουπόλεως και η Μεγάλη Επανάσταση, ό.π. σ. 480 εξ. - Κ. Βοβολίνη, Η Εκκλησία εις τον αγώνα της ελευθερίας, ό.π. σ. 95 εξ.

-Β. Ατέση, Εθνομάρτυρες Αρχιερείς, ό.π. σ. 5 εξ. - Θ. Σιμοπούλου, Μάρτυρες και αγωνισταί Ιεράρχαι, τ. Α' και Β'-Εκδοτ. Αθηνών, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. 12 σ. 135 εξ.-Απ. Βακαλοπούλου, Ιστορία του νέου Ελληνισμού, τ. Ε' ό.π.σ. 315,324,509,517. -Ιωάν. Παπαϊωάννου, Ιστορικές γραμμές, ό.π. τ. Α' σ. 99,102. - Α θα ν. Κι ρμιζή, Ο Πατριάρχης Γρηγόριος Ε' και το εικοσιένα, Κοινωνία, ετ. ΚΖ' (Απρίλιος- Ιούνιος) 1984 σ. 164

[3] Από αυτούς οι 112 περίπου βρισκόταν στη σημερινή Ελλάδα και Κύπρο ήτοι:

α) 25 στην Πελοπόννησο (Κορίνθου, Μονεμβασίας, Π. Πατρών, Λακεδαιμόνιας, Χριστιανουπόλεως, Ναυπλίου, Ωλένης, Τριπολιτζάς, Ρέοντος και Πραστού, Δημητσάνης, Έλους, Ανδρούσης, Κερνίτσης, Μεθώνης, Κορώνης, Βρεσθένης, Καρυουπόλεως, Μαλτζίνης, Δαμαλών, Ζαρνάτας, Ακόβων, Μαΐνης, Ανδρουβίτσας, Πλάτζης και Μηλέας.)

β) 9 στην Στερεά Ελλάδα (Αθηνών, Θηβών, Ν. Πατρών, Ταλαντίου, Σαλώνων, Μενδενίτσης, Λοιδωρικού, Ζητουνίου και Λιτζάς και Αγράφων).

γ) 20 στα νησιά του Αιγαίου (Αιγίνης και Ύδρας, Παροναξίας, Τζιας, Σίφνου- Μήλου - Μυκόνου, Άνδρου - Σύρου, Τήνου, Σαντορίνης, Σκοπέλου, Σκύρου, Ευρίπου, Καρύστου, Ρόδου, Κώου, Σάμου, Καρπάθου, Λέρου, Λήμνου, Μυτιλήνης, Μηθύμνης, Χίου)

δ) 8 στην Θεσσαλία (Λαρίσης, Φαναριοφαρσάλων, Ελασσώνος, Τρίκης, Σταγών, Γαρδικίου, Ραδοβιζίου, Θαυμακού)

ε) 20 στη Μακεδονία (Θεσσαλονίκης, Σερρών, Δράμας, Βερροίας, Κασσανδρείας, Βοδενών, Σισανίου, Κοζάνης, Γρεβενών, Καστοριάς, Κίτρους, Καμπανίας, Πλαταμώνος, Σερβίων, Αρδαμερίου, Πέτρας, Πολυανής, Ιερισσού και Αγ. Όρους, Ελευθερουπόλεως.)

ς) 3 στη Θράκη (Ξάνθης, Μαρώνειας και Διδυμοτείχου)

ζ) 7 στην Ήπειρο (Ιωαννίνων, Άρτης και Ναυπάκτου, Κορυτζάς, Παραμυθίας Δρυϊνουπόλεως, Βελλάς, Χειμάρας)

η) 12 στην Κρήτη (Κρήτης- Ηρακλείου, Κνωσού, Αρκαδίας, Χερσονήσου, Αυλοποτάμου, Ρεθύμνης, Κυδωνιάς, Λάμπης, Πέτρας, Σητείας, Ιεράς και Κισσάμου)

θ) 4 στα Επτάνησα (Κερκύρας, Κεφαληνίας Ιθάκης και Ζακύνθου) και

ι) 4 στην Κύπρο (Κύπρου, Πάφου, Κιτίου, Κυρήνειας)

[4] Θεοκλ. Στράγκα, Εκκλησίας Ελλάδος, ο.π. τ. Α' σ. 31

[5] Θεοκλ. Στράγκα, ο.π. τ. Α' σ. 27 και 35

[6] Φαίνεται όμως ότι εκτός από τους παραπάνω γνωστούς αρχιερείς που κατέφυγαν στην επαναστατημένη Ν. Ελλάδα από τους «υπό τους Τούρκους τελούντων τόπων», πρέπει να ήταν και άλλοι γιατί ο συνολικός αριθμός αυτών, σύμφωνα με την εκκλησιαστική επιτροπή του 1833, ανερχόταν σε 30. (Θεοκλ. Στράγκα, Εκκλησίας Ελλάδος, ο.π. τ. Α' σ. 35).

[7] Θ. Σιμοπούλου, ο.π. τ.Α'σ. 12

[8] Εκδ. Αθηνών, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. 12σ. 135-136-
Παρθλ. και Αθαν. Κ ι ρ μ ι ζ ή. Ο Πατριάρχης Γρηγόριος και το εικοσιένα,
ό.π. σ. 164.